

DOI: <https://doi.org/10.2298/GEI2602069V>

UDC: 329:141.72::050-055.2"1918/1939"(475)

оригинални научни рад

ЈЕЛЕНА ВЕСЕЛИНОВИЋ

Филолошки факултет

Универзитет у Београду

veselinovicjln@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2851-1390>

***Głos Kobiet*: феминистички антифашизам у социјалистичкој женској периодици међуратне Пољске**

Рад анализира часопис *Głos Kobiet*, гласило Женског одсека Пољске социјалистичке партије, као интратекстуално поље у оквиру ког се артикулишу феминистичка и антифашистичка контрајавност у међуратном периоду у Пољској. На примеру петог броја из септембра и октобра 1935. године рад показује како се кроз паратекстуалну сигнализацију и транспозицију елемената владајућих наратива производи нови систем вредности и значења, те како часопис функционише као поље у оквиру ког се преговара о границама приватног и јавног, политизује се субјективно искуство жена и артикулише фигура жене као активног политичког субјекта.

Кључне речи: *Głos Kobiet*, феминизам, антифашизам, контрајавност заједничког, периодика

***Głos Kobiet*: Feminist Antifascism in Socialist Women's Periodical Press in Interwar Poland**

This paper analyzes *Głos Kobiet*, the official journal of Women's Section of the Polish Socialist Party, as an intratextual field in which feminist and anti-fascist counterpublic is articulated in interwar Poland. Focusing on the fifth issue from

September–October 1935, the study demonstrates how paratextual signaling and the transposition of dominant narrative elements produce a new system of values and meanings. Furthermore, it examines how the magazine functions as a site for negotiating the boundaries between the private and the public, politicizing women's subjective experiences, and articulating the figure of the woman as an active political subject.

Keywords: *Głos Kobiet*, feminism, anti-fascism, counterpublic of the common, periodicals

УВОД

Часопис *Głos Kobiet* (Глас жена) настао је као гласило Женског одсека Пољске социјалистичке партије (*Polska Partia Socjalistyczna*, скраћено ППС) с циљем да служи као платформа за мобилизацију жена и ширење социјалистичке идеологије. Лист се обликовао у време јачања фашистичких и нацистичких режима, кризе демократије и преиспитивања положаја жена у међуратном периоду у Пољској. Иако је формално замишљен као инструмент партијске агитације, отворио је простор за артикулацију феминистичке и антифашистичке контрајавности у којем се формулисала нова женска субјективност – жена као активни политички субјект. Периодична штампа занимљива је за анализу јер чува грађу која „никад није имала облик посебне књиге и сл., те се у њој отварају велика поља за изучавање текстуалног потенцијала једне епохе“ (Ivanić 2010, 47). Наравно, не ради се само о текстуалном већ и о политичком потенцијалу епохе. Анализа се зато ослања на интратекстуалност, коју Душан Иванић објашњава тиме да је „сваки текст само један од текстова у броју“ (Ivanić 2010, 47), што имплицира да цело издање треба читати као мрежу повезаних дискурса при чему се значење текстова производи преплитањем, сукобљавањем и трансформисањем већ постојећих културних кодова и мотива. Другим речима, текстови настају у конкретном семиолошком систему кроз односе са другим текстовима и идеологијама унутар културног и политичког простора. С обзиром на то да је *Głos Kobiet* функционисао као простор отпора феминистичке и антифашистичке контрајавности у међуратној Пољској, анализа се превасходно ослања на теорију феминистичког антифашизма, коју је развила Ева Мајевска (Ewa Majewska).

Досадашња истраживања часописа *Głos Kobiet* малобројна су и углавном су усмерена на институционалну историју Женског одсека ППС-а, биографије истакнутих боркиња социјалистичког покрета

и политички контекст у којем је партија деловала. Дискурзивне стратегије, као и позиција часописа као гласила феминистичке и антифашистичке контрајавности, у потпуности су неистражене. Рад се фокусира на пети број часописа из септембра и октобра 1935. године. Број излази у тренутку све оштријих друштвених сукоба и интензивнијег деловања фашистичких режима, али и у периоду у ком је Женски одсек ППС-а покушавао да консолидује своје деловање. Број је посвећен Дану жена, због чега у први план избијају неке од кључних тема часописа као што су материнство, неплаћени рад жена и раднички покрет.

ФЕМИНИСТИЧКИ АНТИФАШИЗАМ

У најширем смислу, антифашизам се односи на политичке праксе, теорије и покрете који се активно супротстављају фашистичким тенденцијама унутар институција и на идеолошком и културолошком плану. Антифашизам не подразумева само отпор насиљу и репресији, већ и оспоравање свих дискурзивних структура и друштвених норми које омогућавају дискриминацију и искључивање одређених група, као и долазак ауторитарних режима на власт. Феминистички антифашизам, како га дефинише Ева Мајевска, уводи још један слој у борбу против фашистичких идеологија. Наиме, Мајевска истиче да није довољно супротставити се само јавним манифестацијама фашизма, већ је неопходно узети у обзир улогу коју патријархат и родне норме играју у изградњи репресивних идентитета – „антифашизам мора бити феминистички јер фашизам увек почива на хијерархији полова“¹ (Małewska 2021, 35). Додатно, отпор фашизму не може бити ограничен на политичке партије и грађанске покрете, већ мора да се спроводи и кроз свакодневне праксе. Феминистички антифашизам нуди алтернативни модел уређења друштва заснован на солидарности, бризи, заједничком власништву и премештању невидљивог рада² у јавну сферу. У антифашистичкој и социјалистичкој традицији, управо су жене често биле носиоци друштвених промена. Часопис *Głos Kobiet* био је феминистичка платформа за борбу против опресивног деловања патријархата и фашизма, односно место

¹ Овај и сви остали преводи у тексту су ауторкини.

² Невидљиви рад означава скуп активности које омогућавају функционисање друштва, али су систематски потиснуте из јавне сфере и нису препознате као „рад“ у економском смислу. Најчешће, ова врста рада је неплаћена и углавном га обављају жене.

друштвеног отпора, те класне и родне борбе кроз дискурс солидарности и заједништва.

Кључни појам који Мајевска у својој анализи развија су контрајавности заједничког (*counterpublics of the common*). Своју дефиницију изводи из теорије контрајавности (Nancy Fraser) и теорије заједничког (Antonio Negri i Michael Hardt). Према Мајевској, контрајавност може се разумети као алтернативни дискурс, место с ког говори маргинализовани колектив, док „заједничко“ дефинише као заједничку својину, природне и материјалне ресурсе, али и као интелектуалне и емоционалне капацитете људи, природу и културна добра (Мајевска 2021, 8). Контрајавност је простор у коме се стварају нове форме заједничког. У феминистичком дискурсу, невидљиви рад, брига, солидарност и заједништво постају важни ресурси, односно заједничко, те се из приватне сфере премештају у јавну. Часопис *Głos Kobiet* такође делује као платформа феминистичке контрајавности – мајчинство, кућни рад и брига о другима политизују се и постају место отпора патријархалним и фашистичким идеологијама.

Мајевска уводи и појам слабог отпора (*weak resistance*), који стоји насупрот традиционалном моделу револуционарног субјекта. Уместо херојских, масовних протеста, Мајевска се залаже за борбу кроз свакодневно деловање, то јест неговање заједничких простора, солидарност и бригу, као и доследно одбијање да се пристане на нормализацију неправде и дискриминације. Слаб отпор није знак немоћи, већ сведочанство истрајности и дугорочног деловања у условима несигурности (Мајевска 2021, 129). Нереволуционарни отпор често је невидљив за институције и медије, али с временом производи корените друштвене промене. Овакав вид политичког деловања уочава се на страницама часописа *Głos Kobiet*. Приватно искуство повезује се с јавним ангажманом, брига и солидарност постају чин отпора, а емоције средство друштвене и политичке промене. У свакодневним гестовима, у „слабим“ облицима отпора, феминистички антифашизам показује да се политичка моћ не мери величином протеста или присуством вође, већ способношћу да се заједничко одржи и изнова гради.

GŁOS KOBIEŃ

С једне стране, медији функционишу као канали кроз које се шире и учвршћују доминантне идеологије, с друге, представљају простор за формирање контрајавности. Поред тога што читаоцима преноси актуелне вести, периодична штампа делује у конкретним политичким,

економским и друштвеним околностима и има важну улогу у формирању дискурса. У том смислу, периодика се може посматрати као поље сукоба између хегемонијских и алтернативних гласова, а такав пример је и часопис *Głos Kobiet*, који је с прекидима излазио од 1908. до 1939. године као гласило Женског одсека Пољске социјалистичке партије. *Głos Kobiet* не треба посматрати као представника међуратне женске штампе у целини. Како показује историчарка Доброхна Калва (Dobrochna Kałwa), међуратни женски покрет у Пољској није био идеолошки хомоген. Иако су постојали универзални циљеви³ који су били заједнички већем делу женског покрета, Калва ипак издваја четири доминантне струје: феминистичку, социјалистичку, католичко-националну и „санациону“ (прорежимску). Главни циљ феминистичких организација било је остваривање стварне политичке, друштвене, професионалне и правне равноправности жена. Католичко-национална удружења залагала су се за укључивање жена у јавни живот у складу с католичком друштвеном доктрином и традиционалном улогом жене, док су прорежимска удружења женско питање повезивала с државотворним напорима режима Јозефа Пилсудског (Józef Piłsudski) (Kałwa 2001, 150–153). С друге стране, социјалистичке женске организације, којима припада и часопис *Głos Kobiet*, залагале су се за економско ослобађање жена, заштиту њиховог рада, изградњу женских синдиката и еманципацију пролетерки (Kałwa 2001, 149). Социјалистичке активисткиње окупиле су се око идеје да се женско питање не може посматрати изоловано од ширег друштвеног система, те да је поред родног аспекта потребно сагледати и класни.

Положај жена у ППС-у био је обележен тензијама између декларативне равноправности и практичне маргинализације. Иако је партија програмски обећавала пуно учешће жена у политичком животу, у пракси је прећутно прихватала њихову традиционалну улогу у оквиру патријархалног и капиталистичког система. Женски одсек ППС-а основан је тек након пораза социјалиста на изборима 1919. године, на којима је излазност жена, које су право гласа добиле годину дана раније, била само 0,5% нижа од излазности мушкараца (Dufrat 2016, 267–269). После тога, партија је

³ Борба за потпуну равноправност полова пред законом и примену тих закона у пракси, активирање жена у свим сферама јавног живота (професионалног, политичког, културног, друштвеног), заштита права мајке и детета и сарадња женских покрета у циљу одбране интереса жена (Kałwa 2001, 144).

била приморана да жене препозна као незанемарљив политички субјект, те је Женски одсек замишљен као оквир за социјалистичку политизацију жена и њихово укључивање у партијске структуре. *Głos Kobiet* поново је успостављен као званично гласило одељења, а користио се као платформа за промовисање социјалистичке идеологије међу читатељкама. Иако је примарна функција гласила била проширивање партијског чланства, односно „агитација и пропаганда социјалистичких идеја међу широким радничким масама“ (Dawidowicz 2019, 59), постојање Женског одсека непрестано се доводило у питање због чега су се његове припаднице хронично суочавале с финансијским потешкоћама и политичком маргинализацијом (Dufrat 2016, 279–280). Тираж часописа није прелазио 5.000 примерака, а како из идеолошких разлога није прихватао комерцијалне огласе приватних фирми,⁴ лист се финансирао претплатом читатељки и скромним партијским субвенцијама (Dawidowicz 2019, 63). Управо оваква маргинализација значаја часописа омогућила му је да, упркос инструментализацији за потребе партије, постане важно гласило феминистичке и антифашистичке контрајавности.

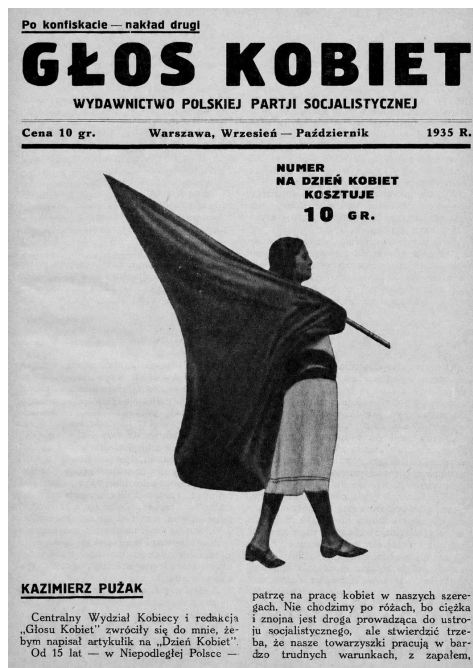
Пети број часописа *Głos Kobiet*, из септембра и октобра 1935. године, као интертекстуално поље у коме се сусрећу различити дискурси нуди богат материјал за анализу. У истом текстуалном простору коегзистира говор партијских лидера, уредништва, социјалистичких активиста, лекарки, феминисткиња, а уочљива је и жанровска разноврсност: поред новинских чланака, присутне су поезија и проза. Ови различити гласови су у дијалогичком односу и заједно формирају дискурзивни простор у коме се производи нова политичка субјективност, која пружа отпор патријархату, капитализму и фашизму. Аутори преузимају симболе и мотиве из владајућег дискурса, преображавају их и прилагођавају новом, субверзивном, феминистичком и антифашистичком дискурсу. Сваки број може се посматрати као део истог текстуалног универзума у којем су сви индивидуални текстови међусобно повезани јер деле исту мрежу културних кодова, значења и друштвених односа. У часопису, значење се производи кроз транспозицију елемената постојећих дискурса и формира се

⁴ С обзиром на то да су читатељке махом биле раднице, било је само питање тренутка када ће ступити у штрајк због неповољних услова у фирмама које су желеле да се оглашавају у часопису.

јединствена идеолошка позиција, док је сам текстуални простор часописа вишегласан.

ПАРАТЕКСТУАЛНА СИГНАЛИЗАЦИЈА

Визуелни и паратекстуални елементи⁵ играју важну улогу у усмеравању читања и у конструисању идеолошког хоризонта. Према Жерару Женету (Gérard Genette), перитекст представља „праг преко којег читалац улази у текст“ (Allen 2006, 103) и који помаже да се усмери и контролише начин на који часопис комуницира са публиком пре него што се уопште упусти у читање чланака. У случају петог броја већ сама насловница даје јасно дефинисан идеолошки оквир:

Слика 1: Насловна страна часописа.

Głos Kobiet, 1935. br. 5, str. 1; Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa

⁵ Женет паратекст дефинише као све елементе који окружују главни текст и усмеравају његову рецепцију. Они могу бити у форми перитекта (елементи који непосредно окружују текст и усмеравају читаоца попут наслова, поднаслова, имена аутора, фуснота, садржаја, илустрација) и епитекта (елементи који се налазе изван саме књиге, али су са њом повезани и утичу на њену рецепцију – интервјуи са аутором, рецензије, критике, најаве издавача) (Allen 2006, 103–107).

Користећи иконографију радничког и феминистичког покрета, уредништво користи насловницу као први корак у политичкој мобилизацији својих читатељки. Фотографија жене која носи заставу лако се разуме, асоцира на радничке демонстрације или марш жена које захтевају своја права. Дакле, слике су увек произведене унутар одређене друштвене динамике, а уједно су и важан алат производње идеологије као система знања, уверења и вредности (Vlajo 2023, 63). Обавештење да је број приређен поводом Дана жена⁶ даље усмерава читање и позива читатељке да себе препознају као политички субјект који је део феминистичког колектива, односно контрајавности. Ипак, не може се предвидети да се на насловници, у издању посвећеном Дану жена, једино појављује име мушкарца, Кажимјежа Пужака (Kazimierz Pużak), једног од лидера ППС-а, чиме се ствара тензија између декларативно феминистичког карактера броја и његовог паратекстуалног оквира. Перитекст, којим се читатељка позива да заузме активну политичку позицију, истовремено је обележен ауторитетом мушког гласа и партијског дискурса. Тиме се наглашава да лист пре свега функционише као гласило Социјалистичке партије, док се реафирмисањем патријархалне хијерархије гласова ограничава интерпретативни простор женског гласила. Сâм наслов часописа, Глас жена, са поднасловом „орган Пољске социјалистичке партије“, такође представља интертекстуално поље дискурзивних тензија. Женски глас, који се традиционално посматра као секундаран, интиман и емотиван, политизује се повезивањем с политички организованом институцијом и постаје инструмент колективне политичке артикулације. На тај начин, наслов не само да најављује садржину часописа, већ сведочи о транспозицији женског гласа из приватног у јавни простор. С друге стране, кратка напомена („Након конфискације – друго издање“) функционише као одјек политичких тензија и указује на сукоб између државне контроле и медија. Истакнути траг цензуре функционише као политички коментар и сведочанство постојања отпора. Овај перитекстуални сигнал позиционира часопис као гласило контрајавности, односно простор из ког говоре маргинализовани, али истрајни гласови. Дакле, иако се женски политички субјект артикулише у оквиру партијског апарата патријархалних тенденција, та идеолошка сукобљеност отвара простор интертекстуалног дијалога у коме

⁶ Пре Другог светског рата Дан жена у Пољској славио се 31. августа и 1. септембра.

различити гласови долазе у додир и преговарају о границама у истом текстуалном простору.⁷

И структура часописа игра улогу у обликовању антифашистичког дискурса. Политички апели и агитациони чланци смењују се с текстовима о мајчинству, породици и раду, услед чега се брише граница између јавне и приватне сфере, а помоћу комбиновања и супротстављања ових текстова производи се антифашистички дискурс. Овакав распоред имплицира да борба против фашизма није одвојена од свакодневице и да поред револуционарног политичког деловања мора да се спроводи и у свакодневном животу, односно кроз „слаб отпор“. У часопису, женски рад у домаћинству и брига за породицу анализирају се као проблеми читавог друштва. Први текст у броју упозорава да „услови породичног живота и рада за накнаду оптерећују жене теретом изван њихових снага и могућности“ и да оне „раде од зоре до мрака јер на њима почива терет одржавања породице у животу“ (Rużak 1935, 2). На овај начин, истиче се да брига о деци и домаћинству није приватно питање, већ кључни аспект функционалног друштва, те да као таква мора бити ревалоризирана.

ПОЛИТИЗАЦИЈА МАЈЧИНСТВА

Адријен Рич (Adrienne Rich) разликује мајчинство као лично искуство, односно „потенцијални однос сваке жене према својим репродуктивним моћима и деци“ (Rich 1995, 13) и институцију мајчинства, која се користи како би се тај потенцијал и жене ставиле под мушку контролу, као кључни ослонац патријархалног друштва (Rich 1995, 34). Другим речима, институција мајчинства није исто што и рађање и брига о деци, већ производи прописе и норме којима се ограничава могућност жене

⁷ И у другим бројевима паратекстуални елементи сигнализирају идеолошку оријентацију часописа. У броју из маја и јуна 1934. године, на дну друге стране, истакнут је слоган: „Фашизам је смртни непријатељ радничке класе. Устаните против фашизма“ („Faszyzm śmiertelny wróg klasy pracującej. Stańcie do walki z faszyzmem“). Слоган стоји самостално, изван граница појединачних текстова, чиме одређује идеолошки оквир читања читавог часописа. Кратка и ритмична форма типична је за агитациони језик партијских публикација које се обично обраћају мушкарцима. Међутим, будући да је слоган смештен у женски часопис, адресат агитације се мења, а самим тим и дискурс у којем делује. Премештањем позива на борбу у феминистички регистар, слоган добија нови слој значења: класна борба добија и родну димензију. На исти начин, и значење радничке класе проширује се на родни план – жене, раднице и мајке, којима је часопис намењен, препознају се као део тог колектива. Ова дискурзивна пракса има за циљ да кроз сâм чин читања артикулише антифашистичку контрајавност заједничког у којој се жене препознају као активне учеснице у борби која се тиче и њих самих.

да самостално доноси одлуке о сопственој репродукцији. Иако правила којима се жена контролише углавном нигде нису записана, она су имплицитна у самој култури и обликују услове живота жене, док се материнство усмерава тако да служи хегемонијском дискурсу. У таквом систему женско тело присваја се као непресушан извор радне снаге (како својом репродуктивном функцијом, тако и продукцијском), жене преузимају терет „продужења врсте“ и невидљивим радом омогућавају функционисање читаве економије. За функционисање система неопходно је да жена остане суштински несвесна своје интегралне улоге јер се читава структура заснива на потчињености жена. Неплаћени рад и брига о деци оптерећује жене „психичком и физичком тежином одговорности“ – мајка је апсолутно одговорна за своју децу, а лишена је реалне могућности да утиче или промени друштвену структуру у којој их одгаја (Rich 1995, 71). Политизација материнства једна је од кључних стратегија феминистичке контрајавности у петом броју *Głosa kobiet* из 1935. године. У чланку „Радничка породица – и социјализам“ („Rodzina robotnicza — i socjalizm“) Јустина Буђинска-Тилицка⁸ (Justyna Budzińska-Tylicka) истиче да прекомерно рађање иде у корист само капиталистичким ратовима:

А мајка, која мора да рађа толико деце, може ли – има ли времена и воље – да стане у редове оних који се боре за ослобођење макар своје породице из несрећног ропства садашњег капиталистичког поретка? Може ли та мајка да се бори против милитаризма и против варварских ратова који јој уништавају децу? (Budzińska-Tylicka 1935, 6)

Идеал мајчинства деконструисан је и приказан као средство контроле не само женских тела већ и њихове политичке функције у друштву. Невидљиви рад огољује се као терет који жену везује за приватну сферу и одузима јој глас. Ауторка недвосмислено указује

⁸ Јустина Буђинска-Тилицка (1867–1936) била је пољска лекарка, феминисткиња и истакнута активисткиња социјалистичког покрета. Као председница Женског одсека ППС-а, борила се за равноправност жена пред законом, за радничка права и здравствену заштиту жена, посебно у домену репродуктивног здравља. Представљала је својеврсни архетип феминисткиње-социјалистичкиње у међуратној Пољској. Социјално питање нераскидиво је повезивала с еманципацијом жена, залажући се за право појединца да самостално одлучује о сопственом животу (Mrzygłód 2014, 199–201). Била је представница пољске делегације у Малој женској антанти.

да репресивни режими третирају питања репродуктивног здравља жена и контролу рађања као стратешки алат за потчињавање жена, док часопис користи као платформу за мобилизацију отпора. Политизовањем наизглед неутралног чина рађања, часопис покушава да тај симболички положај преокрене. Уместо да мајка буде посредница хегемонијског дискурса, позива се да себе препозна као политички субјект антифашистичког отпора. Тако антифашизам од апстрактне идеологије постаје конкретна етичка и друштвена пракса, а часопис гласило феминистичке контрајавности заједничког. Такође, часопис представља простор у коме се такви гласови чују и политизују, а кроз њих се критикује друштвени систем у целини – овакви текстови претварају уобичајене породичне проблеме у питања солидарности и заједничке одговорности (Małewska 2021, 57). Уместо индивидуалне мајке, уводи се колективни глас жена-радница, чиме се материнство премешта из приватне сфере, односно индивидуалне моралне одлуке појединачне жене, у поље класне и феминистичке борбе, односно политике. Овај дискурс полемише са фашистичким пронаталним политикама и црквеним моралним наративима, који жене свде на њихову репродуктивну функцију.

СТРАТЕГИЈА РЕВАЛОРИЗАЦИЈЕ ОПРЕСИВНОГ ГОВОРА

Продукција значења у текстовима може се посматрати као процес интертекстуалних транспозиција.⁹ Чланци одговарају на доминантне наративе, преузимају идеологеме из владајућих дискурса и премештају их у нови, феминистичко-социјалистички дискурс, при чему их изнутра трансформишу и уводе ново, идеолошки другачије значење. Мотиви из патриотских, фашистичких и милитарних дискурса мењају вредносни оквир или се отворено пародирају како би се деконструисали. На тај начин, осветљавају се механизми којима се владајући дискурси служе како би учврстили своју нормативну позицију. У том смислу, текст Казимјежа Чапињског (Kazimierz Czapinski) „О важном питању: другови-мушкарци и женски покрет“ („W ważnej sprawie: Towarzysze – mężczyźni a ruch kobiecy“) представља занимљив пример за анализу:

⁹ Јулија Кристева (Юлия Кръстева) појмом транспозиције показује да „прелазак из једног означитељског система у други подразумева нову артикулацију тетичког – односно енунцијативне и денотативне позиционалности“ (Kristeva 1986, 111). Преласком у нови дискурзивни, идеолошки или семиотички систем, значење се неизбежно прилагођава и ревалоризује, а ново значење настаје у сусрету различитих текстова и дискурса.

Фашисти не желе политичко освешћивање жена. Хтели би да жену, како то Немци кажу, врате у „четири К“: *Küche, Kirche, Kinder, Kleider*.¹⁰ Немачки фашисти тврде да је најузвишенија дужност жене 'унапређивање расе', то јест рађање деце – јер Хитлеру је потребно топовско месо. (Czapiński 1935, 10)

Касније у тексту цитира и самог Адолфа Хитлера: „Образовање жена треба да има за циљ да је припреми за улогу будуће мајке.“ И одмах потом закључује: „И ништа више. Жена треба да постане машина за производњу фашистичких војника“ (Czapiński 1935, 10).

На нивоу језика, аутор мења интонацију преузетих мотива у тексту и тиме их делегитимише. У складу са схватањем језика као поља дијалога, у тексту се примећује истовремено присуство супротстављених гласова. „Туђем“, односно фашистичком говору супротстављен је критички коментар, при чему значење настаје из тензије међу њима. На нивоу значења, овде долази до идеолошке транспозиције: фашистички идеал разоткрива се као доказ инструментализације женског тела, а фашистички наратив се не репродукује, већ се деконструише и разоткрива. У тексту је уочљива и сложена дијалогска структура у којој се открива унутрашња полифонија ауторовог гласа. Аутор из повлашћене позиције мушког субјекта говори језиком феминистичког дискурса. Његов говор има обележја друштвеног ауторитета, доминантне позиције у оквиру друштвене хијерархије, али истовремено артикулише и маргинализовану женску перспективу која делује субверзивно и подрива устаљене патријархалне наративе. У тензији између доминантног и потчињеног гласа настаје интертекстуални простор у коме значење настаје кроз сукоб значења, не кроз јединство гласова. Преузимање и преобликовање фашистичког говора може се разумети и као пракса феминистичке, антифашистичке контрајавности. Потчињена група ствара сопствени јавни простор у коме се производе контрадискурси и формулишу алтернативне интерпретације женских идентитета, интереса и потреба (Fraser 1990, 67).

Улога патриотских мотива у процесу идеолошке транспозиције очигледна је у начину на који их аутори текстова у часопису преузимају и преобликују. У апелу читатељкама уочи Дана жена понавља се форма позива:

¹⁰ Превод: кухиња, црква, деца, хаљине.

Жене! Мајке! Запамтите да су животи ваших мужева, синова, браће у опасности! [...] Одјекнуће глас радничких маса које траже хлеб. [...] Води се борба од огромног значаја! [...] На чело свих питања иступа ОПАСНОСТ ОД РАТА као последица фашистичких режима у многим земљама Европе и Азије. (Centralny Wydział Kobiety P.P.S. 1935, 9)

Императивни вокатив „Жене! Мајке!“ ослања се на реторички модел политичког апела. С обзиром на то да се Пољска током читавог 19. века борила за независност, овакви јавни позиви најчешће су имали патриотски карактер. У националном дискурсу улога жене била је дефинисана кроз фигуру „мајке Пољакиње“, чији је задатак био да кроз материнство и васпитање деце очува национални идентитет Пољака. Сходно томе, када би и били упућени женама, овакви апели служили су да их подсети на дужност према народу и отаџбини у оквиру приватне, кућне сфере. Позив у часопису задржава ритам патриотског прогласа, али од жене не тражи покорност, већ активно супротстављање фашизму и ратној политици. На тај начин језик традиционалног патриотског позива преобликује се у језик отпора и антиратне мобилизације. Часопис се супротставља реторици „кућне приватности“ (domestic privacy), како је назива Ненси Фрејзер (Nancy Fraser), којом се питања породице, материнства и неплаћеног кућног рада измештају из поља јавних расправа и представљају као приватно, а не политичко питање (Fraser 1990, 73). *Głos kobiet* материнство и породичну одговорност поставља као јавно, политичко питање, а не као личну ствар жена.

И естетски мотиви транспонују се у политички регистар, што се може анализирати и на примеру песме „Дан обрачуна“ („Dzień zapłaty“). Наслов призива библијски мит о Судњем дану, али се значење премешта у сферу социјалне правде. Судњи дан постаје дан класног обрачуна и тренутак колективног ослобођења потлачених, док се правда не очекује „одозго“, већ остварује кроз људску акцију:

Данас
мржњу милиона
доносимо у захвалност
лепшавим хаљинама и тешким новчаницима.

Рђа неплаћених дана
гвоздено притиска песнице.

Ланац на њима нагрижен
пући ће!
Крвљу, а не златом купљено је
наше право на срећу! (Szymański 1935, 3)

Системска експлоатација неумитно рађа отпор. „Рђа неплаћених дана“ симболише запостављање, али и корозивну силу која изнутра нагриза окове система и искуство неправде претвара у револуционарни гнев. За буржоазију, једина валута је злато, односно профит, док радничка класа успоставља нову валуту слободе – „право на срећу“ спремна је да плати крвљу јер зна да је окове потлачености једино могуће збацити борбом. Истовремено, песма пародира буржоаски идеал лепоте:

На такмичењима у лепоти
и на филмским тракама,
на огледалима, на насловницама
шарених часописа
нема
наше нагости
у балским тоалетама –
ми нисмо ни драж, ни загонетка,
ни сфинга.

Ми за углађену господу,
за свилене трице,
својим сиромаштвом и својом ружноћом
стомаке, руке и очи
претварамо у иметак,
а оловну младост – у злато. (Szymański 1935, 3)

Лепота се демистификује као класни конструкт. Тело радница и радника у капиталистичком систему лишено је естетске вредности и сведено на средство производње. Филмска платна и насловнице резервисане су за припаднике више класе, док је радник дехуманизован и фрагментиран на делове тела који служе искључиво генерисању туђег иметка. Сурова алхемија система подразумева да младост радника и њихово телесно изабљивање функционишу као сировина од које се кује буржоаско злато. Луксуз у коме елита живи обрнуто је пропорционалан уништавању живота онога који тај луксуз омогућава.

Сличне трансформације доживљавају и патриотски мотиви. У фашистичком дискурсу, реч „народ“ поистовећује се са расом и крвљу, док у *Głosu Kobiet* поприма ново значење. У тексту „Одговорност је на нама“ („Jesteśmy odpowiedzialni“) Зигмунта Зарембе (Zygmunt Zaremba), народ није биолошка заједница, већ колектив радника и радница који деле исту судбину и исте интересе: „Раднички народ мора постати господар сопствене судбине.“ (Zaremba 1935, 7)

Идеологема „народ“ премешта се из митског у друштвени регистар, чиме часопис руши централни стуб фашистичке идеје о хомогеном, маскулином телу нације. И текст „Радничка породица – и социјализам“ Буђинске-Тилицке парадигматски показује како часопис премешта културне кодове. Породица и мајчинство из религијско-националног регистра улазе у језик политичке економије и социјалне правде:

Родитељи би требало да осећају одговорност за даровање новог људског живота. [...] Мајке из тих породица безумно рађају нове жртве – од којих 20% умире. [...] Зашто тако уништавати здравље жена-мајки? (Budzińska-Tylicka 1935, 5–6)

Говор о „дужности“ више не означава послушност, већ друштвену одговорност, док планирање породице и свесно материнство постају чин отпора опресивним фашистичким идеологијама. Значење које је у патријархалном, капиталистичком дискурсу служило за успостављање контроле, постаје средство еманципације и отпора. Сама буржоаска дефиниција јавне сфере представља маскулину идеолошку конструкцију, која тежи да натурализује класну и родну хијерархију (Fraser 1990, 62). Фашизам тај модел само радикализује, даље раздваја јавно и приватно, а жене потискује у сферу деполитизованог дома. Антифашистичко читање разоткрива механизме натурализације оваквог неправедног система. Чланак „Фашизам је преварио жене“ („Faszyzm oszukał kobiety“) из рубрике *Весѣи из иносѣрансѣва* преноси вест о Хитлеровом „експерименту“: Хитлер је 1933. године донео уредбу која је запосленим женама омогућила да, ако се удају, своја радна места уступе незапосленим мужевима. Уредба показује на који начин фашистички (односно нацистички) режим систематски враћа жену у приватну сферу и натурализује њену пасивну улогу у друштву – „фашистичка идеологија увек инсистира на строгом раздвајању приватног и јавног, чиме жене и репродуктивни рад искључује из политичког поља“

(Мајевска 2021, 66). Резултат ове уредбе био је да су жене „брзо нашле кандидате за мужеве [...] повукле се у кућну тишину, у складу са Хитлеровом идеологијом да је задатак жене прање пелена и љуштење кромпира“ (непознат аутор 1935, 14). Пародирањем „природних“ дужности жене које уредба имплицира чланак мења значење саме уредбе. Премештањем из изворног, фашистичког контекста у нови оквир феминистичког антифашизма, текст мења идеолошки набој саме уредбе и разоткрива апсурд система у коме се жене маргинализују, а послушност користи као средство политичке контроле. Стратегија преузимања и премештања „туђег говора“ омогућава да се у оквиру социјалистичко-феминистичке контрајавности заједничког редефинишу границе политичког и да се оно што је означено као приватно упише у простор колективне борбе.

МИКРОКОЗАМ ОТПОРА

Поред агитационих текстова, политичких чланака и публицистике у часопису су штампани и књижевни прилози. У петом броју из 1935. године објављен је одломак из романа *Отаџбина* (*Ojczyzna*) Ванде Василевске¹¹ (Wanda Wasilewska) у коме ауторка „описује живот људи исцрпљених до крајних граница“ (Wasilewska 1935, 13). Овај одломак разбија идеалистичку слику домовине као уточишта и може се читати као парадигматичан пример производње политичког субјекта у условима свакодневне потлачености. На примеру једног домаћинства ауторка огољује унутрашњу структуру друштва засновану на хијерархији, класној доминацији и насиљу. Наратив је организован око најранијег сећања дечака Павела, који у стопу прати своју мајку Магду, која за њега представља „сигурност, извесност и подршку“ (Wasilewska 1935, 13). Пратећи мајку „кад је ишла на посао, кад је трчала до сусетке због каквог посла, кад је у соби кувала, спремала и кад је ишла на поток да пере“, дечак је научио „да препознаје моћ надзорника и управника“ који су представљали „силу другачију од мамине. Силу злу, која прети мами, а тиме и Павелу“ (Wasilewska 1935, 13). Наиме, то је давно сећање на приказ „мајке која стоји и плаче. А над њом управник, крупан, црвен од беса и виче, дере

¹¹ Ванда Василевска била је списатељица и комунистичка активисткиња која се снажно залагала за идеју да политика прожима сваки аспект приватног живота. Сматрала је да се начела, односно идеологија, морају живети и у пракси, те да револуција није само политички пројекат, већ егзистенцијални подухват кроз који се руше класни, родни и национални оквири, чак и по цену сопствене деструкције (Mrozik 2016, 116–143).

се, маше песницама“ јер је „неко подметнуо нешто кокошкама у газдином кокошињу и оне су поцркале“ (Wasilewska 1935, 13).

Барака за раднике, у којој Павел живи са родитељима, представља микрокозам у којем се репродукују исти механизми и односи који конституишу друштво на ширем плану. Условно приватна сфера заправо је политички простор у коме мајка функционише као архетипска фигура потлаченог (али истовремено и као фигура сигурности и бриге), док са друге стране надзорник отеловљује тлачитеља, апсолутну моћ и насиље:

Мали Павел је стајао и тресао се од страха. Јер мајка је плакала, повремено наглас јецала, кријући лице у прљаву кецељу. А онда је управник подигао руку. Као да хоће да удари мајку. [...] А заправо је и сам добро знао да Магда није отровала кокошке. (Wasilewska 1935, 13)

Мајка је „као заштитни зид стајала између целог света и малог Павела“, чинила му се важнијом „чак и од оца, који иако јачи и већи, није тако важан као мајка“ (Wasilewska 1935, 13). Појављивање управника нарушило је тај поредак и кроз насиље и страх увело дете у систем друштвене хијерархије. Отаџбина, односно држава оличена у надзорнику је суверена, изнад закона, омогућено јој је да насиље спроводи без последица, казну без доказа о кривици, те да на тај начин контролише услове рада и живота својих субјеката. За разлику од надзорника, мајка је немоћна:

А мајка ништа – само је плакала, кријући лице у прљавај кецељи. Плавој са белим пругама. [...] „Хајде, сине. Хајде. Идемо да видимо шта је са кокошкама.“ [...] Мајка је метлала кокошињац, брижљиво стругала брезовом метлом прљавштину из пукотина у поду. И плакала, плакала, плакала. (Wasilewska 1935, 13)

Сцена осликава протофашистички поредак који се формира кроз свакодневне међуљудске односе, најчешће, као што је то овде случај, међу блиским људима, смештеним на сличној друштвеној лествици. Дом и радно место продужетак су политичког, економског и друштвеног поретка у којем насиље није индивидуални инцидент већ манифестација структурне неправедности и експлоатације. Фигура мајке омогућава да се систем сагледа из перспективе слабог отпора, како га дефинише Ева Мајевска. Иако на први поглед делује

пасивно, она не прекида бригу о детету, не прекида рад и не напушта (јер то и не може) простор експлоатације, већ унутар њега истрајава и одржава минималне услове потребне за живот. Њено деловање не доводи до директних промена односа моћи и околности, али омогућава преживљавање и репродукцију живота унутар репресивног система. Поред тога што Павелу обезбеђује физички опстанак, мајчино истрајавање и брига стварају услове за формирање политичке свести и артикулацију активнијег облика отпора. Слаб отпор није у супротности са револуционарним већ га омогућава:

Није му се нимало свиђало што мама плаче. Али није било начина да то промени. То је било Павелово најстарије сећање [...] И то сећање било је сећање мржње. Као горко зрно које лежи дубоко, спремно да расте и буја на најмањи подстицај. (Wasilewska 1935, 14)

Дете ипак јесте покушало да нешто промени, да одбрани мајку:

Мали Павел искочио је иза мајчине сукње. Право пред управника. Није досезао више од сјајне чизме до колена. По тој чизми почео је ударати малим песницама и викати толико да су људи из радничких кућа истрчали напоље. Управник се прибрао. Великом, сјајном чизмом одгурнуо је Павела [...] као смеће, као досадно куче. И отишао је. Није хтео да се качи са људима. (Wasilewska 1935, 13)

Суочен са својом и мајчином беспомоћношћу, дечак формира свест о сопственом положају – његове могућности су ограничене, а моћ управника готово апсолутна. Ипак, управо та немоћ постаје основа будуће политичке и класне свести, док његови крици призивају комшије, чије присуство прекида насиље. Надзорник се повлачи не зато што је поражен, већ зато што не жели да провоцира колективну реакцију. Иако ова заједница не делује организовано нити артикулише отпор, заједничко искуство потлачености и прећутна солидарност довољни су да ограниче деловање моћника, у чему се огледа потенцијал колектива у борби са свакодневним угњетавањем. Кућа за раднике може се сагледати као место настајања контрајавности заједничког, док се комшије, односно јавност, повезују са могућношћу отпора што Мајевска дефинише као „критички, опозициони вектор деловања у појму и пракси контрајавности“ (Maјewska 2021, 130).

У контексту уређивачке политике часописа, одломак из романа Василевске интегрише се у јединствени политички корпус часописа. Кроз афективно приказивање сцене из детињства, уредништво рачуна на саосећајност и поистовећивање публике помоћу којих се артикулише политички субјект и развија свест о заједничком искуству потлачености и могућности отпора кроз удруживање, што је део шире стратегије часописа.

ЗАКЉУЧАК

Гласило Женског одсека Пољске социјалистичке партије, часопис *Głos Kobiet* функционисао је као платформа за промовисање социјалистичке идеологије, али и као простор артикулације феминистичке и антифашистичке контрајавности. Анализа петог броја показује да антифашистички и феминистички дискурс настаје кроз преузимање, премештање и ревалоризацију елемената владајућих наратива, при чему се феминистички антифашизам формулише као политичка стратегија и дискурзивна пракса. Политизацијом приватног артикулише се нова политичка субјективност, која пружа отпор патријархалним, капиталистичким и фашистичким наративима, а часопис позива своје читатељке да се препознају као део феминистичке и антифашистичке контрајавности, која има потпуно нови систем вредности заснован на солидарности и заједништву. Анализа омогућава да се разуме како значење настаје, односно како се гради феминистички и антифашистички наратив, као и да се препознају и деконструишу поступци натурализације родне и класне хијерархије. Спајање интертекстуалне анализе са теоријама феминистичког антифашизма и контрајавности омогућава да се *Głos Kobiet* сагледа као дискурзивно поље у којем се преговара о границима приватног и јавног, интимног и политичког, пасивности и отпора.

Рад отвара поље за даља истраживања, пре свега за анализу целокупног корпуса *Głos Kobiet*, која би омогућила потпунији увид у историјски и политички контекст, као и у остале теме које је часопис обрађивао. Кроз упоредну анализу са другим женским и радничким часописима, могла би се прецизније уочити и размотрити артикулација феминистичког, антифашистичког и радничког дискурса. Истовремено, у контексту савременог јачања ауторитарних, националистичких и антифеминистичких тенденција, феминистички антифашизам и даље је релевантан модел отпора и пружа користан алат за демистификацију наратива који кроз медије и друге инсти-

туције јавне комуникације представљају (одређене) родне, класне и расне наративе као природне. Задатак феминистичке контрајавности јесте да уочи, критикује и оспори старе и нове облике фашизма.

Литература

Примарни извори

- Nepoznati autor. 1935. "Faszyzm oszukał kobiety." *Głos Kobiet* 5: 14. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Partji Socjalistycznej.
- Budzińska-Tylicka, Justyna. 1935. "Rodzina robotnicza – i socjalizm." *Głos Kobiet* 5: 4–6. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Partji Socjalistycznej.
- Centralny Wydział Kobiety P.P.S. 1935. "Dzień Kobiet." *Głos Kobiet* 5: 8–9. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Partji Socjalistycznej.
- Czapiński, Kazimierz. 1935. "W ważnej sprawie: Towarzysze – mężczyźni a ruch kobiecy." *Głos Kobiet* 5 (septembar–oktobar): 9–10. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Partji Socjalistycznej.
- Pużak, Kazimierz. 1935. "[Bez naslova]." *Głos Kobiet* 5: 1–2. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Partji Socjalistycznej.
- Szymański, Edward. 1935. "Dzień zapłaty." *Głos Kobiet* 5: 11. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Partji Socjalistycznej.
- Wasilewska, Wanda. 1935. "Ojczyzna." *Głos Kobiet* 5: 13–14. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Partji Socjalistycznej.
- Zaremba, Zygmunt. 1935. "Jesteśmy odpowiedzialni." *Głos Kobiet* 5: 7. Warszawa: Wydawnictwo Polskiej Partji Socjalistycznej.

Секундарни извори

- Allen, Graham. 2006. *Intertextuality*. London i New York: Routledge.
- Dawidowicz, Aneta. 2019. "Problematyka polityki i polityków na łamach 'Głosu Kobiet', czasopisma dla kobiet wydawanego w latach 1908–1939." U *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*. Polityka w prasie kobiecej, ur. Małgorzata Dajnowicz i Andrzej Miodowski, 57–71. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Dufurat, Jolanta. 2016. "Dyskusje wokół działalności Centralnego Wydziału Kobiecego PPS i miejsca kobiet w ruchu socjalistycznym w latach 1918–1939." U *Drogi kobiet do polityki (na przestrzeni XVIII–XXI wieku)*, ur. Teresa Kulak i Małgorzata Dajnowicz, 263–287. Wrocław: Wydawnictwo Chronicon.

- Fraser, Nancy. 1990. "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy." *Social Text* 25/26: 56–80. <https://doi.org/10.2307/466240>
- Ivanić, Dušan. 2010. „Kategorija žanra u periodici.” U *Žanrovi u srpskoj periodici*, ur. Vesna Matović, 45–58. Beograd, Novi Sad: Institut za književnost i umetnost i Matica srpska.
- Kałwa, Dobrochna. 2001. *Kobieta aktywna w Polsce międzywojennej. Dylematy środowisk kobiecych*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”.
- Kristeva, Julia. 1986. *The Kristeva Reader*. Ed. Toril Moi. New York: Columbia University Press.
- Majewska, Ewa. 2021. *Feminist Antifascism: Counterpublics of the Common*. London: Verso.
- Mrozik, Agnieszka. 2016. "Communist Women and the Spirit of Transgression: The Case of Wanda Wasilewska." *Teksty Drugie* 57 (1): 116–138. <https://doi.org/10.18318/td.2016.en.1.7>
- Mrzygłód, Izabela. 2014. "Justyna Budzińska-Tylicka. Na czele kobiet świadomych i postępowych." U *Krakowski szlak kobiet. Przewodniczka po Krakowie emancypantek* (5), ur. Ewa Furgal, 199–218. Kraków: Fundacja Przestrzeń Kobiet.
- Rich, Adrienne. 1995. *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. New York: W. W. Norton & Company.
- Vlajo, Koraljka. 2023. „Vizualne paradigme simbola moći: dizajn političkih simbola socijalističke Jugoslavije.” Doktorska disertacija, Fakultet za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum, Beograd.

Примљено/Received: 1. 12. 2025.

Прихваћено/Accepted: 14. 9. 2026.